

и одаренности. Приводятся авторские определения. Способности рассматриваются как внутренний, личностно-ценностный, динамический ресурс саморазвития, который базируются на индивидуально-своеобразном сочетании личностных свойств и заключается: 1) в возможности субъекта решать ситуационные и жизненные задачи с помощью эффективных деятельностей; 2) в осознании перспектив достижения этой возможности. Одаренность определяется как сложное системное качество личности, характеризующееся: 1) высоким уровнем развития способностей и, соответственно, высокими (абсолютными или в сравнении с возрастными нормами) достижениями в определенной области деятельности; 2) ценностным отношением к собственным способностям как основе личностной идентичности; 3) направленностью на саморазвитие; 4) творческой направленностью личности; 5) внутренней (субъектно-ценностной) саморегуляцией. Развитие способностей рассматривается как предпосылка развития одаренности.

Ключевые слова: способности, компетенции, одаренность, субъектно-ценностный анализ, ценностная регуляция развития личности.

Музыка О. ABILITIES AND GIFTEDNESS CORRELATION: SUBJECTIVAL AND VALUE APPROACH

The article analyzes main approaches to abilities and giftedness correlation. Subjectival and value approach to abilities and giftedness development is grounded. New terms are introduced by the author. Abilities are considered as inner dynamic resource for self-development based on individual combination of personal qualities and consisting in: 1) ability to solve situative and life tasks with the help of effective activities; 2) capacity to develop this ability.

Giftedness is considered as complex system-defined quality of personality which is characterized by: 1) the highest level of abilities development and, accordingly, the highest (absolutely or in comparison with age norms) achievements in a peculiar sphere; 2) considering abilities as the basis of personal identity; 3) orientation on self-development; 4) creative orientation of the personality; 5) inner (subjectival and value) self-regulation. Abilities development is treated as the precondition for giftedness development.

Keywords: abilities, competences, giftedness, subjectival and value analysis, personality development value regulation.

УДК 159.922.7

Н. І. Мусяка (м. Київ)

ДО ПРОБЛЕМИ ОЦІНКОВИХ СТАВЛЕНЬ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ ДУМЦІ

У статті висвітлено проблему оцінкових ставлень, зокрема, самооцінки в контексті самосвідомості, у вітчизняній психологічній думці.

Ключові слова: особистість, ефективність, оцінкові ставлення, самосвідомість, самооцінка.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси в освітньому просторі з необхідністю вимагають уваги до становлення самоефективності особистості. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема дослідження психологічних механізмів які забезпечують особистісну ефективність у процесі діяльності. Серед них одним із стрижневих є оцінкові ставлення особистості у різних системах: “Я – Я”, “Я – інші”, “Я – діяльність”.

Проблема оцінкових ставлень у контексті особистісної ефективності є мало дослідженою. Між тим, є окремі дослідження в яких розкрито особли-

вості самооцінки у контексті результативності діяльності. Так, досліджувалися: вплив низької навчальної успішності на становлення самооцінки школяра [4]; становлення самооцінки молодших школярів з різним рівнем навчальних досягнень [9] та ін.

Мета статті – здійснити аналіз одного з різновиду оцінкових ставлень системи “Я – Я”, а саме – самооцінки, у вітчизняній психологічній думці.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження проблеми самооцінки є теорія самосвідомості П.Р. Чамати, розроблена видатним українським вченим в середині 40-х років ХХ століття [12, 13].

Розробка П.Р. Чаматою теорії самосвідомості відзначається системністю, охоплює різновекторні аспекти, які у сукупності роблять теорію всеосяжною. Здійснений нами аналіз наукових праць вченого свідчить про те, що він зосереджує увагу на таких аспектах проблеми особистісної самосвідомості:

- з’ясуванні історичного генезису вчення про самосвідомість;
- розкритті природи і сутності самосвідомості;
- визначенні основних форм прояву самосвідомості;
- віднайденні шляхів самопізнання особистості;
- простеженні генези самосвідомості дитини;
- встановленні онтогенетичних особливостей розвитку самосвідомості за періодами онтогенезу – у дітей переддошкільного та дошкільного віку, молодшого шкільного, підліткового й юнацького віку;
- аналізі прикладного аспекту наукової розробки проблеми – виховання самосвідомості у дітей.

У своїй теорії самосвідомості вчений всебічно розкрив проблему її змісту. Насамперед до неї належить, за П.Р. Чаматою, власна організація людини. “Усвідомлюючи себе, людина пізнає свої фізичні і психічні властивості, створює уявлення про свою психофізичну особистість, про своє “Я”, що відрізняється від усього того, що є “не – Я” [12, с. 228]. П.Р. Чамата наголошує на активному характері самосвідомості. І це цілком закономірно спонукає вченого до розгляду самосвідомості у контексті діяльності. Вчений підкреслює, що самосвідомість є “активною властивістю людської особистості”. “Активність самосвідомості відповідно виражається в діяльності, спрямованій на змінювання, удосконалення нею (людиною. – Автор) самої себе” [12, с. 228].

Змістовий аспект самосвідомості він аналізує через призму ставлення людини до зовнішнього предметного світу і взаємин з іншими людьми у процесі діяльності. При цьому вчений акцентує особливу увагу на їх взаємовпливі: “... у своїй діяльності людина входить у найрізноманітніші відносини із зовнішнім предметним світом та іншими людьми, впливаючи на них і сама зазнаючи їхнього впливу” [12, с. 229].

І саме в цьому контексті П.Р. Чамата розкриває механізм становлення самооцінки. В системі ставлення особистості до зовнішнього предметного світу і до інших людей у процесі інтерсуб’єктної активності, усвідомлення цього людиною як особистістю вчений вбачає психологічну сутність становлення адекватної, а за його термінологією, “правильної” самооцінки.

“Усвідомлення людиною своїх взаємовідносин із зовнішнім світом та іншими людьми, що виражається в її здатності визначати своє місце в цьому світі, виділяти себе з нього і протиставляти себе йому, правильно оцінювати свої відношення до інших людей і відношення інших до себе і т.д., допомагають їй правильно оцінювати і саму себе, свої фізичні і психічні властивості, свої позитивні і негативні якості, вчинки і дії, своє місце у житті, у праці, в суспільстві і т.д.” [12, с. 229].

Як видно з вищенаведеного, П.Р. Чамата акцентував увагу (що є принципово важливим для розуміння сутності і природи самооцінки) на двовекторній спрямованості самооцінки у процесі інтерсуб’єктної взаємодії: оцінювання свого ставлення до інших людей невіддільне від зворотної спрямованості – від оцінювання ставлення інших людей до самої себе. П. Р. Чамата підкреслює, що саме така структура самооцінкового ставлення забезпечує і становлення в особистості адекватної самооцінки самої себе: допомагає їй, за його висловом, “правильно оцінювати і саму себе”.

Самооцінку П.Р. Чамата відносить до пізнавальної форми прояву самосвідомості спільно з самовідчуттям, самоспостереженням, самоаналізом та самокритикою. Вчений послідовно розгорнув логіку самопізнання людиною самої себе: від найпростіших до найскладніших її форм. Підтвердження цього дістаємо в подальшому аналізі ним пізнавальної форми прояву самосвідомості: “В них з різною глибиною і повнотою відображаються в мозку людини ті стани, процеси і зміни, які мають місце в її організмі і психіці, а також її дії і вчинки, мотиви і цілі цих дій і вчинків, відношення людини до зовнішнього світу й інших людей. Розпочинаючись з елементарних самовідчуттів, в яких виявляються поверхові, розрізнені знання людини про себе, самопізнання проходить різні ступені і знаходить своє завершення в самооцінці та самокритиці, в яких ці знання набувають глибокого, всестороннього характеру” [13, с. 11].

Точка зору П.Р. Чамати щодо трьох форм прояву самосвідомості й місця самооцінки в ній надзвичайно цінна, бо саме вона дала початок поширенню в сучасній психології погляду щодо тричленності структури самосвідомості [14; 15]. Продуктивність підходу П.Р. Чамати до проблеми самосвідомості та її структури знайшла своє підтвердження в тому, що навіть через 30 років – у фундаментальному дослідженні І.І. Чеснокової – яскраво простежується його ідея тричленності структури самосвідомості: її пізнавальної, емоційної та вольової сторін. І.І. Чеснокова переконливо заявляє: “У структурному відношенні самосвідомість являє собою єдність трьох сторін – пізнавальної (самопізнання), емоційно-ціннісної (самоствавлення) і дієво-вольової, регулятивної (саморегуляція)” [15, с. 30].

У процесі розкриття своєї теорії вчений здійснив трансгресію за власне означене ним завдання дослідження. Це виявилось в тому, що у контексті генезису самосвідомості дитини переддошкільного та шкільного віку П.Р. Чамата *вперше* у вітчизняній психології розкрив і генезис становлення оцінкової та самооцінкової сфер дитини. І якщо В. Джемсу належить пальма першості у введенні самооцінки в контекст структури особистості, то наш співвітчизник П.Р. Чамата перший охарактеризував змістову та генетичну

лінії самооцінки у структурі проблеми самосвідомості в контексті педагогічної та вікової психології.

Розробка П.Р. Чаматою вищеназваної теорії зумовила появу у вітчизняній психології протягом другої половини ХХ століття продуктивних досліджень різних аспектів самосвідомості й самооцінки в онтогенетичному ракурсі (праці М.Й. Боришевського, О.І. Кульчицької, Л.Г. Подоляк, Л.С. Сапожнікової, С.П. Тищенко, Р.Х. Шакурова, О.О. Ящишин й ін.).

Першим ґрунтовним вивченням самооцінки дитини було дослідження Р.Х. Шакурова. Український вчений у середині 60-х років одержав цікаві дані про автономність самооцінки від оцінки інших людей вже у дітей 6-річного віку, що суперечило панівній точці зору про переважання залежності самооцінки від оцінки іншої людини в цьому віці [16].

Р.Х. Шакуров підкреслює: “Чим старшою є дитина, чим ширший її моральний світогляд, тим сильніше емоційний ефект зовнішньої оцінки опосередковується самооцінкою, раніше сформованими почуттями, уявленнями. На кінець, формуються стійкі почуття, що ґрунтуються на самооцінці, на самоаналізі: гордість – почуття, переважно спрямоване на конкретні якості та уміння, почуття власної гідності і самоповаги – узагальнені стійкі емоційні ставлення до своєї особистості в цілому” [16, с. 18].

Викликає інтерес у зв’язку із проблемою становлення самооцінки у дітей дошкільного віку дослідження О.І. Кульчицької, присвячене розвитку моральних почуттів і особливостей їх прояву у дітей дошкільного віку. Цікавим є той факт, що у процесі експериментального дослідження було простежено становлення і самооцінного аспекту самосвідомості дітей, починаючи від трирічного до шестирічного віку [7].

Трирічні діти, за О.І. Кульчицькою, усвідомлюючи моральний бік власних вчинків, вже можуть аперцепціювати негативну оцінку дорослих і, отже, самооцінка вже іманентно включена в життєдіяльність дитини і проявляється у неї у почутті сорому, яке спостерігається у дитини спочатку лише в окремо взятій ситуації за окремий здійснений вчинок. Прояви здатності самостійно оцінювати власні дії, власні поведінкові прояви, за Кульчицькою, з’являються у дітей чотирирічного віку [8].

Переживання почуття сорому у п’ятирічної дитини пов’язується вже з окремими сторонами “Я”, а у шестиліток це почуття вже з’являється у яскраво вираженій формі, причому не лише за конкретні здійснені поведінкові дії, а й навіть вже за уявну презентацію їх в самосвідомості дитини. Почуття сорому, яке імпліцитно містить у собі негативну оцінку дитиною своїх дій чи вчинків, має вже випереджальний характер щодо їх реального прояву і таким чином набуває активного регулятивного значення [7, 8].

Плідно досліджує проблему самосвідомості понад півстоліття, починаючи з 60-х років ХХ століття і до сьогодні, учень П.Р. Чамати М.Й. Боришевський. Серед широкого спектру досліджених ним проблем розвитку самосвідомості на різних етапах онтогенезу – молодшому шкільному віці, підлітковому і юнацькому віці – були отримані значущі результати щодо особливостей впливу самооцінки на становлення саморегуляції особистості у

процесі спілкування. Так, вивчаючи особливості моральної саморегуляції поведінки у підлітковому віці, учений встановив наявність тісної залежності між адекватністю самооцінки і перебігом моральної саморегуляції у різноконтекстному спілкуванні підлітків [1; 2].

У зв'язку з предметом нашого дослідження – самооінкою – заслуговує на увагу підхід І.І. Чеснокової до вивчення самосвідомості, який здобув визнання з часу появи його у третій чверті ХХ століття [14; 15].

Іманентне включення самооцінки у самосвідомість особистості простежується вже у самому визначенні самосвідомості, що, за І.І. Чесноковою, є “складним психічним процесом, який виявляється передусім у сприйманні людиною численних “образів” самої себе в різних ситуаціях діяльності та спілкування” [14, с. 317]. Саме множинні образи самої себе є стрижнем самосвідомості. При цьому вона віддає першість оцінковим утворенням у становленні цих образів у самосвідомості, а в подальшому – самооінковим. Дослідниця зазначає: “Ці “образи” спочатку виникають на основі усвідомлення цією людиною оцінок її іншими людьми, далі – на підставі співвіднесення оцінок інших і своїх власних” [14, с. 317].

В уточненій І. І. Чесноковою інтерпретації структури самооцінки йдеться про перехід від двочленної до тричленної її будови. При цьому особливий інтерес становить психологічне тлумачення І.І. Чесноковою самооцінки як особистісного утворення. Говорячи про самооінку в контексті самосвідомості, вона зазначає: “Узагальнені результати пізнання самої себе й емоційно-ціннісне ставлення до себе закріплюються у відповідну самооінку, яка включається в систему регуляції поведінки у формі саморегулювання” [14, с. 318].

Отже, самооінку І. І. Чеснокова розглядає як форму саморегуляції, що об'єднує три складові самосвідомості – самопізнання, емоційно-ціннісне ставлення людини до самої себе і саморегулювання. Зміст самооцінки характеризується багатоаспектністю і охоплює світ “моральних цінностей, ставлення, можливостей” особистості [14; 15].

І.І. Чеснокова відводить самооінці роль механізму в саморегуляції поведінки, твердячи: “В цьому контексті особливо підкреслимо роль самооцінки як механізму саморегулювання поведінки особистості. В цьому процесі їй належить особлива роль. Виступаючи “стрижнем” всього процесу саморегулювання поведінки на всіх етапах його здійснення, вона включається у структуру мотивації, визначає спрямованість саморегулювання, вибір засобів його здійснення і, нарешті, значно впливає на інтеграцію досягнутого ефекту поведінки” [14, с. 334]. Вона слушно зазначає, що різні генетичні стадії розвитку саморегуляції мають і різний “коефіцієнт участі самооцінки” в ньому. Тим часом за межами її розгляду залишаються онтогенетичні особливості цього процесу. Принагідно зазначимо, що лише через 30 років вітчизняні вчені С.П. Тищенко і Ж.В. Гордєєва дослідили експериментально особливості регулятивних властивостей самооцінки у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку [5; 11].

Наукові розвідки І. І. Чеснокової стали підґрунтям для проведення досліджень проблеми самооцінки, починаючи з 80-х років ХХ століття, вони не

втратили своєї актуальності і нині. Окремою лінією інтересів дослідників є вивчення взаємозв'язку між самооцінкою і рівнем домагань з протилежних концептуальних позицій.

У дослідженні Л. В. Бороздіної і Л. Відинської здійснено спробу з'ясувати ступінь відповідності між рівнем домагань і самооцінкою за такими параметрами, як адекватність, висота і стійкість. Традиційним є визначення Л. В. Бороздіною самооцінки як “явища оцінювання людиною якої-небудь окремої властивості чи здатності, або оцінювання власного потенціалу в цілому” [3, с. 99]. Встановлено, що між рівнем домагань і самооцінкою відсутня лінійна залежність і рівень домагань не може однозначно слугувати індикатором самооцінки за вищезначеними параметрами. На інтерпретацію отриманих даних, певно, впливало і концептуальне бачення дослідниками психологічної сутності досліджуваних феноменів. Самооцінка розглядалася як цілісне утворення, що не розмежовується на окремі складові, – до того з обмеженим колом параметрів.

Діаметрально протилежним до підходу Л. В. Бороздіної було бачення А. В. Захаровою самооцінки як складноструктурованого утворення. Її структурно-динамічна модель самооцінки мала опозиційний статус до моноконцептуального бачення самооцінки Л. В. Бороздіною [6].

Сутнісна важливість самооцінкової сфери рельєфно розкрита і у концепції відповідальної поведінки, запропонованій М. В. Савчиним. Розглядаючи відповідальність як своєрідну соціально-психологічну настанову особистості спільно з когнітивною, емоційно-мотиваційною та поведінковою (конативною) її складовими, М.В. Савчин докладно аналізує самооцінкову сферу, її становлення і розвиток. Характеризуючи когнітивну складову відповідальності, вчений включає оцінковий і самооцінковий прояви самосвідомості до другої та третьої (з чотирьох) її підструктур. І якщо у другій підструктурі – усвідомлені особистістю інстанції відповідальності – оцінковий аспект виступає як здатність оцінювати поведінку при сприйнятті особистістю ролі інших, то самооцінковому аспекту належить третя підструктура: це оцінювання себе як суб'єкта відповідальної поведінки. Остання охоплює, через призму самооцінкової сфери, такі три напрямки: власну систему ціннісних орієнтацій, сенсів, мотивів поведінки; свого досвіду, власної компетентності (загальної чи спеціальної); а також рівень “соціальних домагань та очікувань у сфері відповідальної поведінки” [10, с. 102].

Оцінковий і самооцінковий сфері належить важлива роль у внутрішньому плані поведінкового компоненту, що виявляється в оцінці засобів поведінкових проявів відповідальності, самоаналізі “Я”, у формуванні власної позиції у процесі інтерсуб'єктної взаємодії тощо [9].

На завершення подамо абрисно континуум досліджень проблеми самооцінки як у теоретичному, так і в емпіричному аспектах.

Теоретико-методологічний аналіз самооцінки здійснено рядом вітчизняних вчених: Б.Г. Ананьєвим, М.Й. Боришевським, Г.С. Костюком, С.Л. Рубінштейном, С.Д. Максименком, В.В. Століним, П.Р. Чаматою, І.І. Чесноковою.

Філософсько-психологічний аспект проблеми розглядався у працях І.С. Кона, А.Г. Спіркіна.

Самооцінка як психологічний концепт має своє різновекторне і багатогранне розкриття в експериментальному контексті педагогічної та вікової психології. Низка досліджень присвячена розгляду вікових особливостей становлення та генезису самооцінки у дошкільному віці (Б.Г. Ананьєв, В.А. Горбачова, Ж.В. Гордєєва, О.І. Кульчицька, Г.І. Морева, Л.І. Уманець, С.П. Тищенко, Р.Х. Шакуров, П.Р. Чамата, С.Г. Якобсон). Аналіз особливостей самооцінки в підлітковому й юнацькому віці здійснили О.М. Анісімова, Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, О.О. Залученова, П.Р. Попелюшко, Л.С. Сапожнікова, М.В. Савчин, О.Т. Соколова, О.Б. Федорин, І.І. Чеснокова, С.М. Хоружий, О.О. Яцишин й ін.

Певну кількість праць присвячено розгляду різних аспектів становлення і розвитку самооцінки у молодшому шкільному віці. Так, досліджувалися: особливості співвідношення орієнтації молодших школярів на самооцінку та оцінку іншими людьми (О.І. Савонько); формування самооцінки у процесі учбової діяльності (Ш. Амонашвілі, Н.Є. Анкудінова, Т.Ю. Андрущенко, А.І. Липкіна, Т.С. Токарська); самооцінка як фактор моральної саморегуляції поведінки (М.Є. Боцманова, А.В. Захарова); особливості особистісного розвитку молодших школярів з різним рівнем самооцінки (К.О. Монастиришин); становлення стійких характеристик самооцінки (У. Нуманов); самооцінка як фактор формування особистості дитини (Н.М. Пеньковська); роль самооцінки у становленні суб'єктності молодшого школяра (І.С. Коновальчук, В.П. Кутішенко, І.В. Яворська-Ветрова).

ВИСНОВКИ

Основними здобутками вітчизняної школи дослідження проблеми самосвідомості та самооцінкової сфери в її контексті є:

- визначення теоретико-методологічних засад – створення теорії самосвідомості (П.Р. Чамата);
- визначальність ідей саморозвитку та суб'єктного розвитку школяра в процесі навчальної діяльності (Г.С. Костюк, Г.О. Балл, С.Д. Максименко, П.Р. Чамата, М.Й. Боришевський);
- різноаспектність дослідження в онтогенетичному ракурсі.

Аналіз різних концептуальних парадигм показав, що попри поняттєву простоту самооцінки навряд чи можна знайти інший психологічний концепт, який би так строкато і мозаїчно був “вплетений” у термінологічний контекст. Самооцінка, ставлення до самого себе, самоставлення, образ “Я”, “Я”–концепція, картина “Я”, самоприйняття, самоповага, задоволення собою, уявлення про себе, рівень домагань – це тезаурусне коло, всередині якого наявні щільні термінологічні зв'язки з різновекторною спрямованістю – відцентровою, за якої самооцінка є моноструктурним концептом, і доцентровою, за якої позиційний статус самооцінки постійно мігрує у межах дихотомії “домінантність – підлеглість”. Все це породжує велику строкатість у концептуальному поясненні дослідниками цього поняття та розмаїтість у його психологічній інтерпретації.

Поза тим зауважимо, що ні у вітчизняній, ні у зарубіжній психології і сьогодні не існує загально визнаного визначення цього поняття.

Тим часом самооцінка як психологічний концепт дістала своє різновекторне розкриття в експериментальному контексті педагогічної та вікової психології. Разом з тим проблема самооцінки має статус гостро актуальної, оскільки містить багато недослідженого. У статті розглянуто один із аспектів оцінкових ставлень, а саме – самооцінку. Аналіз архітектоніки оцінкових ставлень чекає на своє уважне вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Боришевский М. И.* Психологические условия формирования самоконтроля в поведении у младших школьников: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогическая и возрастная психология” / М.И. Боришевский. – М., 1966. – 20 с.
2. *Боришевський М. Й.* Особистість у вимірах самосвідомості: [монографія] / М.Й. Боришевський. – Суми: Видавничий будинок “Еллада”, 2012. – 608 с.
3. *Бороздина Л. В.* Что такое самооценка / Л. В. Бороздина // Психологический журнал. – 1992. – Т.13, № 4. – С. 99–101.
4. *Главінська О. Д.* Вплив низької навчальної успішності на становлення самооцінки школяра : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна і вікова психологія” / О.Д. Главінська. – К., 2002. – 20 с.
5. *Гордєєва Ж. В.* Розвиток регулятивної функції самооцінки у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Ж. В. Гордєєва. – К., 2007. – 21 с.
6. *Захарова А. В.* Структурно-динамическая модель самооценки / А. В. Захарова // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 5–14.
7. *Кульчицкая Е. И.* Чувство стыда и особенности его развития у детей дошкольного возраста : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Детская и педагогическая психология” / Е.И. Кульчицкая. – К., 1960. – 16 с.
8. *Кульчицька О. І.* Розвиток моральних почуттів у дітей середнього дошкільного віку / О. І. Кульчицька // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – К. : Радянська школа, 1968. – С. 138–145.
9. *Мушегова Н. І.* Особливості становлення самооцінки молодших школярів з різним рівнем навчальних досягнень у системі “Я – учіння” / Н.І. Мушегова // Проблеми загальної та педагогічної психології : Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С.Д. Максименка. – К., 2001. – Т. III. – Ч. 5. – С. 250–255.
10. *Савчин М. В.* Психологія відповідальної поведінки : монографія / Мирослав Васильович Савчин. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 280 с.
11. *Тищенко С. П.* Регулятивная функция самооценки : пути исследования / С. П. Тищенко, Ж. В. Чайникова // Зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 90-річчю від дня народження О.В. Запорожця “А. В. Запорожец и современная наука о детях”. – М., 1995. – С. 12–24.
12. *Чамата П. Р.* Про генезис самосвідомості дитини / П. Р. Чамата // Наукові записки НДІ психології ; за ред. Г.С. Костюка. – К. : Рад. школа, 1949. – Т. 1. – С.224–242.
13. *Чамата П. Р.* Про природу та суть самосвідомості особистості / П.Р. Чамата // Наукові записки. Праці республіканської психологічної кон-

- ференції ; за ред. Г.С. Костюка, О.М. Раєвського, П.Р. Чамати. – К. : Рад. школа, 1956. – Т. VI. – С. 5 – 15.
14. *Чеснокова И. И.* Особенности развития самосознания в онтогенезе / И.И. Чеснокова // Принцип развития в психологии. – М. : Наука, 1978. – С. 316–337.
15. *Чеснокова И. И.* Проблема самосознания в психологии / Ирина Ивановна Чеснокова. – М. : Наука, 1977. – 144 с.
16. *Шакуров Р. Х.* Самолюбие детей (дошкольный возраст) / Рафаил Хайрулович Шакуров. – М. : Просвещение, 1969. – 176 с.

Мусяка Н. И. К ПРОБЛЕМЕ ОЦЕНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

В статье рассмотрено проблему оценочных отношений, в частности самооценки в контексте самосознания, в отечественной психологической мысли.

Ключевые слова: *личность, эффективность, оценочные отношения, самосознание, самооценка.*

Musiyaka N. I. TO THE PROBLEM OF ESTIMATING RELATIONS IN NATIVE PSYCHOLOGICAL THOUGHT

Article observes the problem of estimating relations, particularly self-esteem in the context of self-consciousness, in native psychological thought.

Keywords: *personality, effectiveness, estimating relations, self-consciousness, self-esteem.*

УДК 159.923(477)(045)

Т. М. Нелюба-Касьянова (м. Харків)

ТЯГЛІСТЬ І ДИНАМІКА СОЦІАЛЬНИХ НОРМ ЯК ІСТОРИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ: ФУНКЦІЇ Й ОСОБЛИВОСТІ

Соціальні норми є категорією історичною, що відзначається тяглими і змінними процесами. У різних спільнотах і в різні часи соціальні норми мали певну кількість значущих елементів із їхньою чітко вибудованою ієрархією й актуальними функціями. Успадкована від минулого система норм із її пріоритетами в сьгоднішніх умовах українського буття не спрацьовує і потребує пильної уваги науковців і практичних працівників різних психологічних галузей діяльності.

Ключові слова:*види норм, ієрархія норм, соціальна норма, тяглість і динаміка норми, функція норми, властивість норми.*

Актуальність. У психологічній науці визнаною є думка, що індивідуальний розвиток людини як особистості і як організму відбувається завдяки впливу різних чинників. Провідна роль у цьому належить соціальним чинникам [1]. Саме вони є визначальними у становленні і функціонуванні соціальних норм: зміна наявних норм і становлення нових залежать від реальних (об'єктивних і суб'єктивних) змін у суспільстві в цілому і в окремих його групах зокрема, відповідає таким змінам.

Водночас, будучи одним із найпоширеніших і універсальних явищ, норми виявляються у всіх сферах соціального життя, у всіх видах людської діяльності і поведінки, слугують одним із дієвих механізмів зв'язку поведінки